

แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรี

เชิงบูรณาการตามหลักพุทธธรรม

Guidelines for Conservation and Development Ordination Hall of Jomsri Temple Integrative Based on Buddhadhamma

ธีระวัฒน์ แสนคำ

Teerawatt Sankom

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Loei Buddhist College

Email : teerawattano@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีเชิงบูรณาการตามหลักพุทธธรรม” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรี บ้านนาสี ตำบลจอมศรี อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย เชิงบูรณาการตามหลักพุทธธรรมด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ จากการศึกษาพบว่าภายในวัดจอมศรีมีโบสถ์เก่าแก่ที่สร้างเมื่อ พ.ศ.2493 มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีและศิลปกรรมพื้นบ้านในจังหวัดเลยเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีการผสมผสานทางศิลปกรรมและเกิดจากความสามัคคีของชาวบ้าน แต่ปัจจุบันอยู่ในสภาพเสี่ยงต่อการชำรุดทรุดโทรม ควรที่จะได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาเชิงบูรณาการโดยใช้หลักพุทธธรรม ซึ่งในการศึกษานี้ผู้เขียนเลือกใช้ “อภิธานิยธรรม” เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาให้โบสถ์วัดจอมศรีเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี พระพุทธศาสนาและศิลปกรรมต่อไป

คำสำคัญ : โบสถ์วัดจอมศรี, การอนุรักษ์และพัฒนาเชิงบูรณาการ, หลักพุทธธรรม

ABSTRACT

The article “guidelines for conservation and development ordination hall of Jomsri temple integrative based on Buddhadhamma” aimed to study about guidelines for conservation and development ordination hall of Jomsri temple at Ban Nasri, Jomsri Sub-District, Chiang Khan District, Loei Province integrative based on Buddhadhamma with qualitative research methods. The study had found that this temple is an old ordination hall built in 2493 its historical archeology and folk art was valuable in Loei province as

well. It was a blend of art and of the unity of the people. But in a state vulnerable to damage it should be conserved and integrated development based on the Buddhadhamma. In this study authors used “APARIHANIYADHAMMA” in order that the ordination hall of Jomsri temple was the archeological and historic site of archeology, religion and the arts.

Keywords : Ordination hall of Jomsri Temple, Conservation and Development, Integrated, Buddhadhamma

บทนำ

ในอดีตการทำนุบำรุงดูแลรักษาโบราณสถานซึ่งส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนานั้น มักจะเป็นสิ่งเป็นสำนึกในเชิงศาสนา เช่น การอุทิศผู้คนเพื่อดูแลรักษาศาสนสถาน การรวบรวมชิ้นส่วนพระพุทธรูปหินมาซ่อม การบูรณะวัด การขุดดูฐานสิ่งก่อสร้างภายในวัดและการออกกฎหมายควบคุม เช่น ในกฎหมายตราสามดวงที่ชำระขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) โดยรวบรวมกฎหมายเก่าสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้กำหนดโทษสำหรับผู้ทำลายโบราณสถาน โบราณวัตถุในพระพุทธศาสนา (คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529: 317-320) เป็นต้น

แม้ว่าประเทศไทยจะมีพระราชบัญญัติโบราณวัตถุโบราณสถาน ฯลฯ มาตั้งแต่ พ.ศ.2504 มีอนุสัญญาระหว่างประเทศ และทำสัญญากับบางประเทศเพื่อป้องกันการนำเข้า-ส่งออกโบราณวัตถุที่ผิดกฎหมาย เช่น โบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่เป็นหลักฐานความเป็นมาของประเทศชาติ จะซื้อขายได้ก็เฉพาะสิ่งของที่เป็นสมบัติส่วนตัวที่ได้รับเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษผู้สร้างขึ้นมาเท่านั้น (กรมศิลปากร, 2541) เป็นต้น แต่กระนั้นก็ยังมีการซื้อขายโบราณวัตถุอันเป็นสมบัติของชาติกันอย่างกว้างขวาง มิได้เกรงกลัวอาญาของกฎหมายเลยวิธีเดียวที่อาจช่วยแก้ปัญหานี้ได้คือ กระตุ้นจิตสำนึกของคนให้มีคุณธรรม ให้มีความรู้สึกผิดชอบที่จะร่วมแรงร่วมใจอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุของประเทศ ให้เป็นสมบัติวัฒนธรรมของบ้านเมืองมิใช่เป็นสมบัติส่วนตัว ทั้งนี้ต้องรีบกระทำการนี้ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เพราะพຽ່ງนี้ ก็อาจสายไปเสียแล้ว (พระราชวชิรเมธี และคณะ, 2556: 1)

ในพื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำเลย จังหวัดเลย ได้มีการพบร่องรอยชุมชนโบราณและโบราณสถานสำคัญหลายแห่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชุมชนโบราณในวัฒนธรรมลาวหรือเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรลาวในยุคราจิตร เนื่องจากก่อนที่จะเกิดกรณีสงครามครั้งใหญ่ระหว่างสยามกับเวียงจันทน์ใน พ.ศ.2369-2371 นั้น บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเลยในเขตจังหวัดเลย และพื้นที่กลุ่มจังหวัดภาคอีสานตอนบน รวมทั้งลุ่มแม่น้ำโขงยังอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรลาวทั้งหมด แต่หลังจากสงครามครั้งนั้นก็เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งใหญ่ บริเวณทั้งหมดที่กล่าวมากลับตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรสยามจนถึงปัจจุบัน ส่วนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงต่อมาตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส และประกาศอิสรภาพเป็นประเทศลาวในที่สุด (สุวิทย์ ธีรศาตวัด, 2543: 28-36)

โบราณสถานสำคัญได้กระจายอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำเลย เช่น วัดโพธิ์ชัยมงคล ตำบลนาโป่ง วัดศรีสัตตนาคน ตำบลชัยพฤกษ์ วัดศรีสุ่มังคลารามและวัดโพธิ์ชุม ตำบลศรีสองรัก วัดศรีจันทร์ วัดศรีชมชื่น และวัดห้วยหัว ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย และวัดพระธาตุ ตำบลธาตุ อำเภอเชียงคาน วัดกู่คำและวัดโพธิ์เย็น ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2544: 96-111) เป็นต้น ซึ่งในบทความนี้ผู้เขียนได้ทำการศึกษาเฉพาะโบราณสถานโบสถ์วัดจอมศรี บ้านนาสี ตำบลจอมศรี อำเภอเชียงคาน เพราะเป็นโบราณสถานที่น่าสนใจและยังขาดการศึกษาเป็นอย่างมาก ตลอดจนอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการถูกทำลายโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

ดังนั้น ผู้เขียนจึงเล็งเห็นความสำคัญและความจำเป็นในการศึกษาและเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรี ก่อนที่โบสถ์เก่าแก่หลังนี้จะถูกทำลายโดยการกระทำของประชาชนที่ปราศจากความรู้ความเข้าใจและรู้เท่าไม่ถึงการณ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีเชิงบูรณาการตามหลักพุทธธรรม โดยดำเนินการศึกษาความสำคัญทางประวัติศาสตร์และศิลปกรรมของโบสถ์วัดจอมศรี และแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีเชิงบูรณาการโดยใช้หลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี พระพุทธศาสนาและศิลปกรรม สำหรับนักเรียน นักศึกษา เยาวชน ตลอดจนประชาชนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว ได้เกิดความรู้ความเข้าใจและความภาคภูมิใจ นำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจที่ลุ่มลึกในการดูแลและอนุรักษ์โบราณสถานและมรดกทางวัฒนธรรมที่บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของท้องถิ่นและประเทศชาติแบบมีส่วนร่วมให้คงอยู่สืบไป

วิธีการศึกษา

วิธีการศึกษาเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีเชิงบูรณาการตามหลักพุทธธรรม” ในครั้งนี้ เป็นการศึกษาโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ นำเสนอในรูปของการพรรณนาวิเคราะห์ ซึ่งใช้ข้อมูลการศึกษาค้นคว้าจากหลักฐานชั้นต้น หลักฐานชั้นรอง หลักฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะ ประกอบการสำรวจภาคสนามและการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรี บ้านนาสี ตำบลจอมศรี อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย เชิงบูรณาการตามหลักพุทธธรรม โดยมีขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

1. ทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านนาสี วัดจอมศรี โบสถ์วัดจอมศรี และแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานหรือแหล่งโบราณคดี
2. ตั้งคำถาม วัตถุประสงค์ และสมมติฐานในการศึกษา
3. ศึกษาค้นคว้าจากหลักฐานชั้นต้น หลักฐานชั้นรอง หลักฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะเกี่ยวกับโบสถ์วัดจอมศรีและแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรี

4. ลงพื้นที่สำรวจเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสังเกตและการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องบริเวณวัดจอมศรีและชุมชนบ้านนาสี ตำบลจอมศรี อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย
5. วิเคราะห์ข้อมูลและจัดจำแนกประเภทของข้อมูล ประกอบการตรวจสอบความน่าเชื่อถือและตีความข้อมูล
6. สังเคราะห์ข้อมูล ดำเนินการเขียนข้อมูล และอภิปรายผลการศึกษาโดยนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการอภิปราย และนำเสนอแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีเชิงบูรณาการตามหลักพุทธธรรม

ความสำคัญของโบสถ์วัดจอมศรีแห่งบ้านนาสี

บ้านนาสี ตำบลจอมศรี อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ถือว่าเป็นชุมชนที่เก่าแก่แห่งหนึ่งในลุ่มน้ำเลย มีอายุการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปัจจุบันไม่ต่ำกว่า 100 ปี ดังปรากฏข้อมูลในบันทึกของเอเจียน แอมอนิเย (ETIENNE AYMONIER) นักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่ต้องการสำรวจหาศิลาจารึกในลาวและอีสาน ซึ่งอยู่ในเขตอิทธิพลเขมรโบราณมาก่อน เนื้อหาส่วนหนึ่งของรายงานบอกเล่าถึงการเดินทางของคณะสำรวจช่วงที่ผ่านระหว่างเมืองเชียงคานกับเมืองเลย ช่วงปลายเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2426

คณะสำรวจกลุ่มนี้ได้บันทึกถึงสภาพทั่วไปของหมู่บ้านในสังกัดเมืองเชียงคานและเมืองเลย ที่สำคัญคือ คณะเดินทางของเอเจียนได้ผ่านบริเวณบ้านนาสีเมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2426 ด้วย ดังปรากฏข้อความว่า “...พากันหยุดพักที่บ้านนาสี (Ban Na Si) เป็นหมู่บ้านที่มีกระท่อม 30 หลัง มีประชากรขึ้นกับเมืองหล่มและเมืองเลย แต่พื้นที่ดินเป็นของเมืองเลย...” (เอเจียน แอมอนิเย, 2539: 197)

วัดจอมศรีเป็นศาสนาสถานเก่าแก่ในชุมชนบ้านนาสี การสร้างวัดไม่ปรากฏประวัติอย่างชัดเจนทราบแต่เพียงว่าสร้างขึ้นในช่วงใกล้เคียงกับการตั้งชุมชนบ้านนาสี ภายในวัดจอมศรีมีโบสถ์เก่าแก่หลังหนึ่งซึ่งถือเป็นศาสนาคารที่มีความสำคัญที่สุดในวัด และเป็นโบราณสถานที่เก่าแก่ที่สุดในตำบลจอมศรี

โบสถ์หลังนี้เป็นอาคารก่อด้วยอิฐ ยกพื้นสูง จำนวน 5 ห้อง เป็นพื้นที่ใช้งานในโบสถ์จำนวน 3 ห้อง และเป็นระเบียงด้านหน้าจำนวน 2 ห้อง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีประตูทางเข้า 3 ด้าน ยกเว้นด้านหลัง ด้านข้างมีช่องหน้าต่างด้านละ 3 ช่อง บานประตูและบานหน้าต่างทำด้วยแผ่นไม้มีการแกะสลักฝีมือช่างพื้นบ้าน เครื่องบนทำด้วยไม้ หลังคาทำเป็น 4 ชั้น มุงด้วยกระเบื้องดินเผา ภายในมีฐานชุกชีขนาดใหญ่ ประดิษฐานพระพุทธรูปชินราชจำลองหล่อด้วยทองเหลืองเป็นพระประธาน และมีพระพุทธรูปไม้แกะสลักฝีมือช่างพื้นบ้าน อายุประมาณ 50-150 ปี ประดิษฐานอยู่รอบๆ อีกหลายสิบบองค์

รูปภาพที่ 1 ลักษณะศิลปกรรมภายนอกของโบสถ์วัดจอมศรี

เมื่อพิจารณาจากลักษณะทางศิลปกรรมโบสถ์วัดจอมศรีถือศิลปกรรมแบบพื้นบ้านที่ได้รับอิทธิพลศิลปะฝีมือช่างญวน เพราะมีลักษณะช่องซุ้มโค้งซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของศิลปกรรมฝีมือช่างญวนอยู่ที่ระเบียงด้านหน้าจำนวน 7 ช่อง โบสถ์หลังนี้ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2493 (กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2534: 45) ข้อความปูนปั้นที่ปรากฏอยู่เหนือประตูโบสถ์ทางทิศตะวันออกระบุว่า “จารย์สมบุรณ์เป็นช่างร้อยเอ็ด” ทำให้ทราบว่า การก่อสร้างโบสถ์หลังนี้มีจารย์สมบุรณ์ ชาวจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นนายช่างควบคุมการก่อสร้าง และมีรายชื่อชาวบ้านนาสีที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริจาคเงินสร้างโบสถ์ปรากฏอยู่อีกหลายคน ผังโบสถ์วัดจอมศรีมีลักษณะคล้ายผังแบบโบสถ์มาตรฐาน พ.ศ.2483 ที่กรมการศาสนาได้ออกกำหนดให้ใช้ทั่วประเทศ ใกล้เคียงกับผังโบสถ์เก่าวัดโพธิ์ศรีวิสัย ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี (ชวลิต อธิปัตยกุล, 2556: 412-415)

รูปภาพที่ 2 ชื่อนายช่างผู้ควบคุมการก่อสร้างโบสถ์วัดจอมศรีที่ซุ้มประตูทางทิศตะวันออก

ส่วนสิ่งทีราวบันไดหน้าประตูทางขึ้นโบสถ์ด้านข้างทำด้วยปูนปั้นข้างละ 2 ตัว โดยทั่วไปของสิ่งทีวัดจอมศรีมีลักษณะทางศิลปกรรมคล้ายกับสิ่งทีพบตามศาสนสถานในเขตลำนนา ตัวสิ่งทีมีเครื่องประดับ พูชนและลวดลายบนลำตัว ถูกทาด้วยสีทอง สิ่งทีลักษณะนี้เป็นลักษณะของสิ่งทีพม่าซึ่งจะมีลำตัวค่อนข้างใหญ่ยักษ์ มักจะเป็นสีขาว คนส่วนหัวจะชี้ตั้งขึ้นคล้ายกับเปลวไฟและขนแผงคอจะเป็นเปลวเรียงกันลงไป เป็นชั้นๆ รูจมูกใหญ่และบานเหมือนหมู ขาจะประดับด้วยลายคล้ายกับเปลวไฟ หางยาวตรงพุ่มักจะตกแต่งด้วยลายกนก มักจะสร้างไว้ตามประตูเข้าวัดหรือทางเข้าอาคาร ซึ่งมีการสร้างอย่างแพร่หลายในดินแดนลำนนาหลังจากทีอาณาจักรลำนนาตกเป็นประเทศราชของพม่าและในช่วงทีมีชาวพม่าและชาวไทใหญ่เข้ามาทำป่าไม้ในราวปลายพุทธศตวรรษที 24 จนถึงช่วงปลายพุทธศตวรรษที 25 (เชษฐดิ้งสัญชลี, 2555: 396)

นอกจากนี้ ภายในบ้านนาสี่ยังมีพระพุทธรูปพระเสีงเป็นพระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัย ศิลปะลำนข้าง ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 30 เซนติเมตร สำหรับสถานที่ประดิษฐานพระเสีงนั้นไม่เป็นทีเปิดเผยข้อมูลของชุมชน เพราะจะมีการหมุ่นเวียนทีประดิษฐานไปเรื่อยๆ เพื่อป้องกันการถูกโจรกรรม แต่จะอัญเชิญออกมาให้พุทธศาสนิกชนได้กราบไหว้สักการะและยกเสีงทวยเพียง 2 ครั้งในรอบปีเท่านั้น คือในงานบุญประจำปีของวัดจอมศรีทีจัดขึ้นในช่วงเดือน 3 และวันที่ 13 เมษายน เพื่อสร้งน้ำช่วงเทศกาลสงกรานต์ (สิงห์ ไชยคินี, 2558)

สภาพปัญหาการละเลยการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรี

สภาพปัญหาการละเลยการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีทีเกิดขึ้นในปัจจุบัน ผู้เขียนจึงแยกปัญหาของโบสถ์วัดจอมศรีออกเป็น 4 ประเด็น คือ

1. ปัญหาการละเลยการอนุรักษ์และพัฒนาของโบสถ์วัดจอมศรีในระดับนโยบาย หน่วยงานราชการโดยกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ยังขาดการให้ข้อมูลหรือความรู้ทีเกี่ยวข้องในโบสถ์วัดจอมศรีแก่ชาวบ้าน โดยไม่มีการอธิบายถึงรูปแบบกฎหมาย อาทิ พื้นที่อาณาเขตทีแน่นอน การทำลายสมบัติของชาติและโทษทีจะได้รับอย่างละเอียดเพื่อไม่ให้เกิดความเรื่อราวหรือปัญหาในภายหลัง ขาดการในวิธีการจัดอบรมแบบประสานงานกับหน่วยงานหลายฝ่าย และทุกครั้งที่อบรมต้องให้ชาวบ้านชี้แจงสาเหตุปัญหาและความต้องการ เพื่อให้รัฐมีส่วนร่วมเพื่อหาทางออกให้กับประชาชน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นการขึ้นทะเบียนโบสถ์วัดจอมศรีเป็นโบราณสถานของชาติ ยังไม่มีความชัดเจนทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ พระอธิการบัต สุวโจ เจ้าอาวาสวัดจอมศรีให้ข้อมูลว่าเคยมีเจ้าหน้าที่จากกระทรวงวัฒนธรรมแต่ไม่รู้ว่าหน่วยงานไหนมาทำการสำรวจและเก็บข้อมูลโบสถ์วัดจอมศรีไปหลายปีแล้ว แต่ก็ไม่มีเอกสารหรือการแจ้งกลับมายังวัดว่าได้มีการดำเนินการถึงขั้นใดแล้ว ทางวัดจึงไม่สามารถดำเนินการใดๆ เกี่ยวกับโบสถ์ได้ เพราะเกรงว่าจะขัดต่อกฎหมายหากทำการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้ว (พระอธิการบัต สุวโจ, 2558)

นอกจากนี้ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเลย สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเลย สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเลย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานเลย และองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน สำนักงานพื้นที่พิเศษเลย ซึ่งเป็นหน่วยงานราชการที่มีบทบาทสำคัญในกำหนดนโยบายและส่งเสริมการศึกษาประชาสัมพันธ์ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม วัฒนธรรมและการท่องเที่ยวในจังหวัดเลย ยังขาดการส่งเสริมสนับสนุนหรือผลักดันให้โบสถ์วัดจอมศรีเป็นแหล่งเรียนรู้หรือแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดเลย ทั้งที่ตำแหน่งที่ตั้งของวัดจอมศรีอยู่ห่างจากถนนสายเลย-เชียงคาน ซึ่งเป็นเส้นทางจากตัวจังหวัดเลยสู่อำเภอเชียงคานแหล่งท่องเที่ยวสำคัญเพียง 3 กิโลเมตรเท่านั้น แม้จะมีป้ายบอกทางเข้าวัดแต่ก็ไม่มีข้อมูลเกี่ยวข้องประชาสัมพันธ์ให้ทราบ จึงทำให้วัดจอมศรีไม่เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไป ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะหน่วยงานราชการให้ความสำคัญกับแหล่งท่องเที่ยวสำคัญอื่นๆ มากกว่า จึงไม่ปรากฏในสื่อการท่องเที่ยวสำคัญๆ เลย (กองบรรณาธิการนายอรอรู้, 2555 ; ชาธร โขศภัทระ, 2554)

การที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับนโยบายไม่สามารถให้ความรู้และสร้างความเข้าใจกับชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีได้ ทำให้ชาวบ้านไม่ความเข้าใจและไม่ทราบถึงความสำคัญของโบราณสถาน จนส่งผลทำให้เกิดการละเลยในการอนุรักษ์และพัฒนาในระดับปฏิบัติการได้

2. ปัญหาการละเลยการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาสี ผลการศึกษาข้อมูลที่พบภายในชุมชนบ้านนาสีพบว่า ชุมชนขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และศิลปกรรมของชุมชนและวัดจอมศรี จึงเกิดปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการศึกษาโบราณสถาน ตลอดจนขาดจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์และรักษาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน เช่น ในช่วงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาหลังการเวียนเทียนรอบโบสถ์แล้ว ชาวบ้านมักจะนำเทียนที่จุดมาตั้งวางไว้บนฐานโบสถ์ติดกับผนังด้านนอกของโบสถ์ ซึ่งความร้อนจากเปลวเทียนส่งผลทำให้ปูนที่ฉาบผนังโบสถ์ผุกร่อนได้ง่าย เป็นต้น การที่ชาวบ้านไม่ได้ให้ความสำคัญกับโบราณสถานเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่น่าวิตกเป็นอย่างยิ่ง อันจะทำให้โบสถ์วัดจอมศรีชำรุดทรุดโทรมถูกปล่อยปะละเลยและถูกทำให้ทิ้งร้างในที่สุด

ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะชุมชนเองไม่เข้าใจบทบาทหรือหน้าที่ที่ตนเองสามารถปฏิบัติต่อโบราณสถานได้ ทั้งกลั้วการกระทำที่ขัดต่อข้อกำหนดโบราณสถานและการละเมิดหรือลบหลู่ความเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน อันจะนำมาซึ่งภัยอันตรายและความไม่สบายใจที่จะเกิดขึ้นต่อตนเองและครอบครัว ปัญหาเหล่านี้ อาจเป็นผลสืบเนื่องมาจากการขยายการคมนาคมสื่อสารจากส่วนกลางซึ่งเป็นผู้ควบคุมนโยบายเข้ามาในภาคอีสาน ทำให้คนอีสานรู้สึกว่าคุณค่าของตนอยู่ที่การตัดสินใจของคนในกรุงเทพฯ ขณะเดียวกันก็เกิดความสำนึกว่าวัฒนธรรมและแบบแผนการครองชีวิตในท้องถิ่นของตนด้อยกว่าคนในภาคกลาง (สุเทพ สุนทรเกษม, 2548: 168) จนไม่กล้าปฏิบัติหรือแสดงออกใดๆ ที่คิดว่าทำแล้วจะทำให้เกิดภัยคุกคามต่อตนเอง

รูปภาพที่ 3 ชาวบ้านนำเทียนที่จุดมาตั้งไว้บนฐานติดกับผนังด้านนอกของโบสถ์วัด
จอมศรีหลังการเวียนเทียน

นอกจากนี้ยังพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงไม่ใส่ใจที่จะหาความรู้เกี่ยวกับโบสถ์วัดจอมศรี โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่และกลุ่มชาวบ้านที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบ้านนาสีระยะหลัง ที่ไม่ได้รับรู้หรือเข้าใจ ความสำคัญของโบสถ์วัดจอมศรีที่มีต่อชุมชน จนทำให้ชาวบ้านที่อยู่ในเขตบริเวณใกล้วัดจอมศรีไม่เห็น ความสำคัญของโบสถ์วัดจอมศรี และมองว่าไม่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตตามปกติของตนเอง จน เกิดการละเลยและไม่ใส่ใจต่อการอนุรักษ์ (สำรวจ โคตรนารินทร์, 2558 ; ซอม สุพร, 2558)

3. ปัญหาการละเลยการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่ง ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนตำบลจอมศรี (อบต.จอมศรี) ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังขาดการ กำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีซึ่งที่อยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบของหน่วยงานตนเอง โดยตรง ขาดยุทธศาสตร์ในการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานที่สำคัญการมีส่วนร่วมของชุมชน (พีรพจน์ หมั่นหาวงศ์, 2559) ฝ่ายปกครองท้องถิ่นและฝ่ายปกครองท้องที่ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และ พัฒนาอย่างเข้มแข็งและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ยังขาดการสนับสนุนให้สภาวัฒนธรรมตำบลจอมศรีมี บทบาทในการดำเนินการทางด้านประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่น โดยยังให้ความสำคัญเฉพาะ ด้านวัฒนธรรมประเพณีเป็นสำคัญอยู่

ถึงแม้ว่าจะมีการสนับสนุนในการดูแลโบราณสถานอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ใช้การจัดสรรงบประมาณใน การดูแลโบสถ์วัดจอมศรีโดยตรง กลับเป็นงบประมาณที่ถวายเป็นทางวัดจอมศรีเพื่อใช้ในกิจกรรมทาง พระพุทธศาสนาทั่วไป ไม่ได้งบประมาณสนับสนุนที่เพียงพอและต่อเนื่องต่อการซ่อมและบูรณะโบสถ์ (พระ อธิการบัต สุวโจ, 2558) ทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ ทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและส่วนที่เกี่ยวข้องทางด้านนี้ จึงทำให้เกิดการละเลยในการอนุรักษ์ และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีอย่างเป็นรูปธรรม

4. ปัญหาการละเลยการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีของพระภิกษุและสามเณรภายในวัดจอมศรีโบราณสถานและโบราณวัตถุมักจะมีอยู่ในวัด เพราะถือเป็นสถานที่แสดงออกของช่างฝีมือในแต่ละยุคสมัยที่เกิดขึ้นจากความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาของแต่ละท้องถิ่น พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ดูแลและครอบครองวัดจึงเป็นกำลังหลักที่สามารถดำเนินการและสนับสนุนการปกป้องคุ้มครองและอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานเหล่านั้น พระสงฆ์จึงจำเป็นที่จะต้องรู้กฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน ตลอดจนบทบาทและหน้าที่ของพระสังฆาธิการตามที่กฎหมายกำหนดในการดูแลรักษามรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติและท้องถิ่น (สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, 2550) ดังนั้น พระภิกษุและสามเณรที่พำนักอยู่ในวัดจอมศรีเองถือว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรี

ที่ผ่านมาภายในวัดมีปัญหาเรื่องการขาดแคลนพระภิกษุสามเณร โดยปกติจะมีเพียงพระอธิการ บัด สุวโจ เจ้าอาวาสวัดจอมศรีพำนักอยู่เพียงรูปเดียวเท่านั้น ทำให้ไม่สามารถดูแลรักษาศาสนสถานต่างๆ ภายในวัดได้อย่างทั่วถึง ทำให้ต้องปล่อยให้โบสถ์วัดจอมศรีต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ เช่น การหลุดร่วงหรือเคลื่อนของกระเบื้องมุงหลังคาที่เกิดจากนกพิราบ ทำให้หลังคาร่วง หรือเกิดต้นหญ้าขึ้นตามหลังคา โดยการนำพาเมล็ดมาของจากการขับถ่ายมูลนกพิราบ แล้วพระภิกษุสามเณรเองก็ไม่สามารถแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ (พระอธิการบาด สุวโจ, 2558 ; ซอม สุพร, 2558)

แต่อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์พระอธิการบาด สุวโจก็ทำให้ทราบว่าทางวัดก็มีความพยายามที่จะอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนเช่นกัน แต่ยังคงขาดหน่วยงานและผู้มีความรู้ในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องเข้ามาสนับสนุน ในฐานะเจ้าอาวาสวัดจอมศรีจึงทำได้เพียงการดูแลรักษาตามสภาพและความสามารถเท่านั้น บางครั้งก็อาศัยแรงงานและกำลังศรัทธาของชาวบ้านในการสอดส่องดูแลและพัฒนาเรื่อยๆ โบสถ์ ตลอดจนภูมิทัศน์ในบริเวณวัด เช่น การทำพื้นคอนกรีตรอบๆ โบสถ์ เพื่อป้องกันปัญหาการกัดเซาะพื้นโบสถ์ในช่วงฤดูฝน เป็นต้น ซึ่งถือเป็นการแก้ปัญหาในระดับที่ทางวัดและชุมชนสามารถทำได้เฉพาะหน้าเท่านั้น

ปัญหาการละเลยการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีทั้ง 4 ประเด็นที่ผู้เขียนสรุปมานำเสนอให้ทราบในข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าโบสถ์วัดจอมศรีอาจต้องเผชิญกับปัญหาการชำรุดทรุดโทรมและพังทลายในอนาคต แม้ว่าในขณะนี้โบสถ์วัดจอมศรียังสามารถใช้ประกอบศาสนกิจอยู่ได้ก็ตาม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าในอนาคตอันใกล้ปัญหาต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างและสภาพของโบสถ์วัดจอมศรีจะไม่เกิดขึ้น

แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีเชิงบูรณาการตามหลักพุทธธรรม

เมื่อพิจารณาจากปัญหาการละเลยการอนุรักษ์และพัฒนาของโบสถ์วัดจอมศรีจะพบว่าปัญหาสามารถแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ ปัญหาจากระดับนโยบายที่ไม่ครอบคลุมชัดเจน ปัญหาจากการขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาสี ปัญหาจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ขาดแนวทางการอนุรักษ์ที่ชัดเจน และปัญหาของพระภิกษุและสามเณรภายในวัดจอมศรีขาดบุคลากรและความรู้ความเข้าใจในการ

อนุรักษ์แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีหากจะมีปฏิบัติให้เกิดเป็นรูปธรรมและยั่งยืนมากที่สุด ควรเป็นแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาที่ทุกคนหรือทุกภาคส่วนมีการทำงานร่วมกันมากกว่าการมอบหมายหรือโยนภาระความรับผิดชอบให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ดังนั้นการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีจึงควรเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาเชิงบูรณาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบูรณาการโดยใช้หลักพุทธธรรม

พระไตรปิฎกถือเป็นศูนย์กลางคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตั้งแต่ในการดำเนินชีวิตประจำวันไปจนถึงการปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน และเมื่อมีการประยุกต์ศาสตร์หรือการบูรณาการศาสตร์ทั้งหลายเข้ากับหลักพุทธธรรมแล้ว ย่อมส่งผลถึงการพัฒนาที่มีมิติสามารถต่อยอดหรือขยายผลออกไปได้กว้างขวางและเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนมากยิ่งขึ้น ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2552: 225-252) กล่าวว่าระบบการพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องมีการพัฒนาคนเป็นหลัก ประกอบกับการพัฒนาสังคม ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยี

แนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีก็เช่นกัน ผู้เขียนได้นำหลักพุทธธรรม “อธิภานิยธรรม” มาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีเชิงบูรณาการ อันจะส่งผลให้เกิดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาที่เป็นรูปธรรมโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนมากยิ่งขึ้น เพราะการจะทำการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีให้สำเร็จได้นั้น ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะคนในชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการ

อธิภานิยธรรม แปลว่า ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว มี 7 ประการ ดังนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2557: 212-213)

1. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์
2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำ
3. ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติ ไม่ล้มล้างสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายตามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้
4. ภิคุเขลาใดเป็นผู้ใหญ่ เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก เคารพนับถือภิคุเขลาเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง
5. ไม่ลุอำนาจต้นหาคือความอยากที่เกิดขึ้น
6. ยินดีในเสนาสนะป่า
7. ตั้งสติระลึกไว้ในใจว่า สพรหมจารี (เพื่อนพรหมจารี) ทั้งหลายผู้มีศีลงาม ซึ่งยังไม่มา ขอให้มาที่มาแล้ว ขอให้อยู่ผาสุก

อธิภานิยธรรมทั้ง 7 ประการ ถือว่าเป็นธรรมที่ทำให้เกิดความเจริญทั้งส่วนตนและส่วนรวม และยังเป็นหลักปฏิบัติที่นำความสุขความเจริญมาสู่หมู่คณะ เป็นหลักธรรมที่เน้นความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ความสามัคคีของหมู่คณะ และการเคารพนับถือซึ่งกันและกัน สามารถนำอธิภานิยธรรมมาประยุกต์เพื่อ

เป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีเชิงบูรณาการได้ ดังนี้

1. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรี ทั้งหน่วยงานราชการระดับนโยบายในพื้นที่หรือในจังหวัด ชุมชนบ้านนาสี องค์การบริหารส่วนตำบลจอมศรี และพระภิกษุสามเณรวัดจอมศรี ต้องหมั่นประชุมกันเป็นประจำ เพราะการประชุมกันบ่อยๆ เป็นการระดมสมอง รวมความสามารถที่ทุกคนมี นำมาแก้ไขปรับปรุงข้อบกพร่อง และหาแนวทางที่เหมาะสมในการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนบ้านนาสีที่ต้องหมั่นประชุมปรึกษาหารือในการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีร่วมกันอยู่เนืองๆ เพราะโบสถ์วัดจอมศรีถือเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมของชุมชน ที่คนในชุมชนต้องมีสิทธิและส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในชุมชนของตนเอง (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2544: 205-252) จะอาศัยเฉพาะกลไกของภาครัฐและการสนับสนุนจากภายนอกอย่างเดียวไม่ได้

2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันปฏิบัติการในการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรี มีความรับผิดชอบร่วมกัน ดำเนินไปอย่างพร้อมเพรียง และเมื่อถึงตอนทำงานก็ต้องทำงานของส่วนรวมให้ดี เพื่อความมั่นคงถาวรของโบสถ์วัดจอมศรี

3. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโบสถ์วัดจอมศรีต้องปฏิบัติตามกฎหมายหรือข้อบังคับ โดยทุกคนต้องถือระเบียบข้อบังคับเพื่อปฏิบัติอย่างเสมอภาคกัน ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่รัฐก็ไม่ยกเอาอำนาจหน้าที่มาข่มขู่ชาวบ้าน จนเป็นเหตุให้เกิดความแตกแยก และต้องปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายในการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีอย่างสุดความสามารถ

4. ในการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีนั้น ควรให้ความเคารพนับถือผู้ใหญ่ เช่น พระอธิการ บัด สุวโจ เจ้าอาวาสวัดจอมศรี วัฒนธรรมจังหวัดเลย ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเลย ผู้ใหญ่บ้านนาสี นายกองการบริหารส่วนตำบลจอมศรี เป็นต้น เพราะความเป็นผู้ใหญ่กับความเป็นผู้น้อยเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก อย่างน้อยผู้ใหญ่หรือผู้นำก็จะมีประสบการณ์ในการทำงานมากกว่า

5. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโบสถ์วัดจอมศรีต้องไม่ลู่แก่อำนาจความอยาก ความเห็นแก่ตัว เช่น ทูจริตงบประมาณที่ได้รับอนุมัติให้มาใช้ในการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรี ต้องใช้งบประมาณให้ถูกต้องและเป็นประโยชน์มากที่สุด ไม่โลภเอาโบราณวัตถุหรือของมีค่าที่เกี่ยวกับโบราณสถานไปเป็นของส่วนตัว เป็นต้น

6. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโบสถ์วัดจอมศรีต้องรักสันติภาพ ชัดเกลาคิดใจอยู่เสมอ แสดงถึงความเป็นผู้มีนิสัยดี พร้อมทั้งจะปฏิบัติงานโดยไม่ประมาท การที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโบสถ์วัดจอมศรีเป็นคนดี ย่อมเป็นเกียรติ เป็นศักดิ์ศรี เป็นเครื่องยืนยันความบริสุทธิ์ใจในการปฏิบัติภารกิจได้ดี

7. ตั้งใจสนับสนุนคนดี ปกป้องคนดี ส่งเสริมคนดี และเลือกคนดีมีความสามารถเข้ามาเป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรี เพื่อที่จะนำพาให้โบสถ์วัดจอมศรีได้รับการอนุรักษ์และพัฒนา เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี พระพุทธศาสนาและ

ศิลปกรรม สำหรับนักเรียน นักศึกษา เยาวชน ตลอดจนประชาชนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว ได้เกิดความรู้ความเข้าใจและความภาคภูมิใจสืบไป หากมีการนำหลักพุทธธรรม “อปริหานิยธรรม” ทั้ง 7 ประการ มาบูรณาการใช้ในการหาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรี ก็จะทำให้ทุกภาคส่วนมีความรู้ความเข้าใจ และมีส่วนร่วมในการคิด การแสดงความคิดเห็น และการลงมือปฏิบัติในการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีได้อย่างเป็นรูปธรรม อนาคตอาจเกิดการนำพลังการมีส่วนร่วมของชุมชนมาต่อยอดเพื่อการพัฒนาวัดและพัฒนาชุมชนให้อยู่บนหลักคุณธรรมจริยธรรมได้อีกด้วย

บทสรุป

โบสถ์วัดจอมศรี บ้านนาสี ตำบลจอมศรี อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย เป็นโบราณสถานที่มีโบสถ์เป็นโบราณสถานสำคัญ แสดงให้เห็นถึงพลังศรัทธาต่อบรรพบุรุษพุทธศาสนาของชาวบ้านนาสีในอดีต ได้เป็นอย่างดี ลักษณะทางศิลปกรรมของโบสถ์วัดจอมศรีแม้จะสันนิษฐานว่ามีการวางผังมีลักษณะเป็นซึ่งคล้ายผังแบบโบสถ์มาตรฐาน พ.ศ.2483 ที่กรมการศาสนาได้ออกกำหนดให้ใช้ทั่วประเทศ แต่โดยงานศิลปกรรมปลีกย่อยนั้นจะเห็นได้ว่าการผสมผสานงานพุทธศิลป์ที่หลากหลาย จึงทำให้โบสถ์วัดจอมศรีเป็นโบราณสถานที่มีความน่าสนใจในแง่การผสมผสานทางศิลปกรรม พัฒนาการของงานช่างฝีมือในท้องถิ่น ตลอดจนความสำคัญที่มีต่อการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนอีกด้วย

ที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่าโบสถ์วัดจอมศรีได้ถูกละเลยหรือถูกลืมจากหน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนกำหนดนโยบายในการอนุรักษ์และพัฒนาในด้านต่างๆ ตลอดจนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชนและพระภิกษุสามเณรยังขาดข้อมูล ขาดความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถาน จนทำให้โบสถ์วัดจอมศรีแห่งนี้อยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการชำรุดทรุดโทรมและพังทลายตามลำดับ

ดังนั้น แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีเชิงบูรณาการโดยใช้อปริหานิยธรรมทั้ง 7 ประการนั้น จึงเป็นแนวทางปฏิบัติที่ครอบคลุมทำให้ทุกภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีได้มาทำงานร่วมกันแบบบูรณาการและมีความครอบคลุมสำหรับการทำงานของภาคส่วนที่เกี่ยวข้องทั้ง 4 ส่วน ไม่ว่าจะเป็นในระดับหน่วยงานภาครัฐซึ่งมีส่วนสำคัญในการกำหนดนโยบายชุมชนบ้านนาสีซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์และพัฒนา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีบทบาทในการสนับสนุนงบประมาณแก่วัดจอมศรีซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลโบสถ์วัดจอมศรีโดยตรง ไม่ควรที่เป็นการทำงานแบบฝ่ายหนึ่งฝ่ายเดียว แต่ควรเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

ทั้งนี้ ก็ควรมีการประชุมชี้แจงและสร้างความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีให้ทุกภาคส่วนให้เป็นไปตามแนวทางหลักอปริหานิยธรรมดังที่ได้นำเสนอมาแล้ว ซึ่งหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาข้างต้นจะเป็นแนวทางสำคัญที่จะช่วยในการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีจากทุกภาคส่วนให้ร่วมมือกัน เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี พระพุทธศาสนาและศิลปกรรม นำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจในการดูแล อนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีให้ยั่งยืนสืบไป

บรรณานุกรม

ก. หนังสือ

- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2534). **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 11**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ การศาสนา.
- กรมศิลปากร. (2541). **พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 พร้อมด้วยระเบียบ ประกาศ และคำสั่งที่เกี่ยวข้อง**. กรุงเทพฯ: กลุ่มงานนิติการ สำนักงานเลขาธิการกรม กรมศิลปากร.
- กองบรรณาธิการนายอบรู้. (2555). **นายอบรู้: เลย์**. กรุงเทพฯ: สารคดี.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ. (2544). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดเลย**. กรุงเทพฯ: ครูสภาลาดพร้าว.
- คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2529). **ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา 3 ดวง เล่ม 2**. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์.
- ชวลิต อธิปัตย์กุล. (2556). **ลิมูวนในอีสาน: ความโยงใยพัฒนาการจากที่มา ที่ไป และสิ้นสุด ในห้วงมิติเวลาบนภาคอีสานของประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: เต้า-โล้.
- ชาธร โชคภัทร. (2554). **ไปเชียงคาน ไม่ลืมเมืองเลย**. กรุงเทพฯ: แชนกรี-ลา เพรส.
- เชษฐ์ ดิงส์ชูลี. (2555). **เจดีย์ในศิลปะพม่า-มอญ: พัฒนาการทางด้านรูปแบบตั้งแต่ศิลปะศรีเกษตรถึงศิลปะมณฑล**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2552). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2557). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 29. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระราชวชิรเมธี และคณะ. (2556). **การอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีในเขตตำบลนครชุม อำเภอมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร**. รายงานการวิจัยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุวิทย์ อิศาศวัต. (2543). **ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975**. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- สุเทพ สุนทรเกษม. (2548). **หมู่บ้านอีสานยุค “สงครามเย็น” สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. (2550). **แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์**. กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.

อานันท์ กาญจนพันธ์. (2544). **มิติชุมชน: วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจและการจัดการทรัพยากร.**
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ข. สัมภาษณ์บุคคล

1. พระอธิการบัว สุวโจ. (2558). เจ้าอาวาสวัดจอมศรี ตำบลจอมศรี อำเภอเขียงคาน
จังหวัดเลย. **สัมภาษณ์.** 1 กุมภาพันธ์.
2. สิงห์ ไชยคินี่. (2558). ชาวบ้านนาสี บ้านเลขที่ 82 หมู่ที่ 2 ตำบลจอมศรี อำเภอเขียงคาน
จังหวัดเลย. **สัมภาษณ์.** 7 กุมภาพันธ์.
3. สำรวย โคตรนารินทร์. (2558). บ้านเลขที่ 82/1 หมู่ที่ 2 ตำบลจอมศรี อำเภอเขียงคาน
จังหวัดเลย. **สัมภาษณ์.** 7 กุมภาพันธ์.
5. ซอม สุพร. (2558). ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 ตำบลจอมศรี อำเภอเขียงคาน จังหวัดเลย.
สัมภาษณ์. 9 กุมภาพันธ์.